

Май 28 – Кызыгааржының хүнү

айыр чедиришкени

Тываның Кызыгаар эргелелиниң хүндүлүг дайынчылары болгаш офицерлери, кызыгаар албанының хоочуннары!

Профессионал байырлалчылар-ың изиг байыр чедиришкенин ш албан-хүлээлгелерни акылдиг күүседип турарыңар ханы өөрүп четтиришкенин ап көрүнер!

Силерниң мергежилицер-ол эң буянныг, хүндүлүг боларысалгалыг мергежилдер-ирээзи-дир. Силерниң кижилериниң артында – Россияның четпес делгемнери, силерниң ерде – Төрээн чурттуң айыыл оруу, хамаатыларның тайбың жылы болгаш амыр-шөлзөн алгазы дээш бедик харыы-онаашкан. Чүгле кызыгаар мунга күрүнениң национал ажыктарын камгалап, делегей ризминден, националдар ара-кем-херек үүлгедиишкениден, наркотиктер бизнесин-онтранбандадан, боо-чепсекти-рып садар чоруктан бодунуң атыларын, экономиказын, ураның үнелиг эртинелерин лап шыдаар арга-шинээ шыл-нар.

Россияның кызыгаары даш-халдаашкыннарга алыспас ушаан, кызыгаар чоогунуң ары-биле ажил-херекчи кады даажылгага болгаш найырал-арылзааларны хөгжүдеринге бооп турар.

Да-чурттуң ыдыктыг кызыгаа-камгалаар хүндүлүг хүлээл-кижи бүрүзүңге бербээн.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Ш. КАРА-ООЛ.

Маңаа онзагай дадыккан, шыдал-күштүг болгаш мораль талазы-биле быжыг белеткелдиг кижилер негеттинер. Тываның кызыгааржы-лары ол бедик негелделерге дүг-жүп турар дээрзинге чигзинмес мен.

Бистиң республикавыста «кызыгаар», «серемчилел», «патриотизм» деп сөстөр тодаргай ужуруткалыг. Россия – Моол кызыгаарының 1300 километр дурттуг Тыва участогу кызыгааржы дайын-чыларның албан-хүлээлгезин Тываның амыдыралының кол кезин болдуруп турар.

Кызыгаарга чурумну тутпушаан, кызыгааржылар Россия биле Моолдун, Тыва биле кожа чурттуң кызыгаар чоогунуң аймактарының экономиктиг, культура болгаш гуманитарлыг харылзааларын сайзырадырынга көскү салышкынны кирип турарлар. Силерниң бедик мергежилдиг чорууңарның, албан-хүлээлгезиниң шыңчы болганыңарның ачызында Моол-биле кызыгаар найыралдың болгаш бот-боттарыңга ажыктыг, хөй талалыг кады ажилдажылганың кызыгаары болуп артып турар.

Силерге эрес-дидим чорукту, быжыг кадыкшылды, аас-кежин болгаш чаагай чүүлдерни, Ада-чуртка бараан болур буянныг херээрне чедишкениңерни болгаш хыналда-ис шугумунга бут баспаан болурун күзедим!

ТӨРЭЭН ЧУРТУН КАМГАЛААРЫ – ЫДЫКТЫГ ХҮЛЭЭЛГЕ

Эр-елдин үлегерлиг кызыгааржыларды байырлыг чыскалда.

Кызыгаар кезээ шеригниң бүрүн эргелиг шугуму кылдыр тургустунуп эгелээнин 1924 чылдан Совет Эвилелиниң Тыва Арат Республика-биле аразында кызыгаарын хайгаарап эгелээн чылдан санап болур. Таптыг-ла ол үеде Минусинск хоорайның девискээринге Красноярскиниң кызыгаар отряды тургустунган. Чаа кызыгаарга

шериг албаны аныяк совет күрүнениң даштыкы болгаш иштики дайзыннары-биле доктаамал демиселдин берге байдалыңа эртип турган. Ынчалза-даа кызыгааржылар бергелерге торулбайн, Төрээн чуртунуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин күүседип, дагдынган сорулгаларын чедип ап турганнар.

(Уланчызы 2-ги арында).

Кижил болгаш бойдус

делиг ээ турар ужурул деп, хурал-дың киржикчилери бир үн-биле шийтирилээр.

Чугааны түңнөп тура, Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак мынча дээн:

— Эң чоокку сорулга – хөлдериң бойдус курлавырларын чөптүг ажыглаары дээш Чазактың болгаш чурттакчы чонун мурнунга харысалгалыг органы тодарадыры. Оң чаа ээзи харысалга чок хамаатыларны хоойлуну болгаш хөй-ниитиниң моралының хүлээп алдыг нормаларын сагырыңче албадартар эрге-чагыргалыг болур.

Ындыг органы тодарткыже чедир түр үеде бүгү харысалганы онза камгалалдыг бойдус девискээрлериниң талазы-биле дирекцияга онааган.

Июнь 10-да ажытынар часкы сезон эгелээринге чедир май 28-тен эгелеп арендаторларның, аныяктарның хөй-ниити органи-зацияларының болгаш кожунун чурттакчыларының күжү-биле субботниктерни эрттирерин бирги ээлчегиниң чугула хемчеглериниң бирээзи деп, хуралдың киржик-чилери дугурушканнар.

Юрий СУЧКОВ.

ХӨЛДЕРНИ ХӨЛЧОК ХУМАГАЛААР

Дус-Хөлде туттунган пансионаттарның бирээ-инге чөвүлел хурал болган. Ону Тыва Республика-ның Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак эрттирген. Чугааның темазы—Дус-Хөл болгаш Хадың хөлдери чөп ажыглаары, оларны хумагалаары.

Ол чөвүлел хуралга бойдус талаар яамаларның болгаш ведомстваларның удуртукчулары, мденнер, хуу сайгарлыкчылар аш хамаатыларның дыштаныл-ын болгаш эмнээшкенин орга-нистээр-биле Дус-Хөлдүн үнде чер участоктарын арен-дал турар организацияларның аш бүдүрүлгелериниң төлээле-иришкеннер.

Чугаалашкан айтырыг—Тыва-бойдузунуң тураскаалы болуп хову хөлүн эмнелге-кадык-ка сорулгаларыңа ажыгла-ың, канчап камгалап арттыра-ың?

Тыва Республиканың онза-галалдыг бойдус девискээ-риниң талазы-биле дирекция-ы удуртукчузу Чайзу Кыргыс

Дус-Хөл болгаш Хадың хөлдериң бойдус курлавырларын ажыгла-арының ажыктыын бедидеринче угланган хемчеглерниң планы-биле хуралдың киржикчилерин таныш-тырган. Хамыктың мурнунда ший-тирилээр айтырыгларның бирээзи—хөлдери долгандыр турар де-вискээрлерге эрге-хоойлулу чурумну тургузары, көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр көрдүнгөн ол черлерни регион ужу-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээ-ри кылдыр бо чылдың июнь 1-ге чедир шилчидери. Оларның чо-огунда девискээрлерни чаагай-жы-гунда девискээрлерни чаагай-жы-дарын болгаш улустуң дыштаныр черлерин дерип кылырын, чайгы үеде хыналда органның дүн-хүн чок дежурныйларын планда киригген. Эмчи дузазының пунктузун

бодунуң пансионатының баазазы-нга ажыдарын республиканың Ка-дык камгалал яамызынга дааскан.

Дус-Хөлге кайы хамаанчок ки-рип, ону камнавайн турарының түн-нелинде хөл соглуп эгелээн дээр-зин чугаа үезинде демделээн. Чо-гуур бойдус камгалал хемчеглерин албайн хөлге хөлүн эрттир хөй ки-жи кирерге, ону соглурунга чеди-рип болур. Оон аңгыда Хадың хөл-дүн эрининде чанып келгеш хөлге чурттаар, Россияның болгаш Тыва-ның Кызыл дептерлеринде кири бижиттинген куштарның уяларын үрегдеп тонаар чорук база хөлге багай салдарны чедирип турар.

Бо кайгамчык хөлдере диге-лип турар кол айыыл—кижилерниң оларны ажыглап тургаш тоомча болгаш харысалга чок чоруу. Оон көскү чижээ—хөлдериң эрик-теринде бажын ажыг бок.

Амгы үеде Дус-Хөлдүн эрин-де чээрби ажыг организациялар-ның болгаш бүдүрүлгелериниң, а ол ышкаш хуу сайгарлыкчыларның пансионаттары болгаш дыштаныл-га баазалары туттунган. Оларның ээлери боттарының девискээрле-

ринге санитар чурумнарын болгаш негелделерин сагып турарын ба-дыткап турарлар.

Дус-Хөлдүн кол айтырыы — кандыг-даа организас чокка кээп турар эрге-чагырга органның талазындан кандыг-даа контроль чок болганындан хөлдү кайы ха-маанчок аажылап турар дышта-ныкчылар. Ол хөлдөр херек кы-рында Таңды кожунуң болгаш Межегей сумузуңуң чагыргалары-ның эргезинде турар. Кожуун ча-гыргазы 2006 чылдан бээр Чазак мурнунга ол хөлдери республика өңчүзү кылдыр шилчидер айтыры-ны тургузуп келген, чылдагаанын Дус-Хөлде туттунган объектилер-ниң чаңгызы-даа кожунга хамаа-рышпас деп айтыкан. Оон аңгыда кээп турарларның дыка хөй кези — Кызыл хоорайның чурттакчыла-ры. Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар кылдыр милиция ажыл-дакчылары тускайлаар арга ко-жуунда чок. Оон туржук ында чыылган бокту безин үндүр сөөр-түрү нарын болуп турар. Суму ча-гыргазының аргазы оон-даа бичи.

Хөлдере кара чаңгыс, негел-

ТӨРЭЭН ЧУРТУН КАМГАЛААРЫ – ЫДЫКТЫГ ХҮЛЭЭЛГЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Кызыгаар эргелелин кыска төөгүзү-биле чугаавысты эгелээ-линер. Отрядтың тургустунганы баштайгы чылдарында-ла чүс-чүс санныг кызыгаар үрекчилери, Си-бирь кызыгаарына кедереп турган (моон мурнунда ак гвардей-жилер) офицерлер болгаш кулак-байларның бөлүктери чылча шал-тырган база муң-муң рубль түнүг контрабанда үүлгедиглери илерет-тинген. Оларның төлөптүг албан-хүлээлгезин Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. 1931 чылдың декабрь 20-де ССРЭ-нің Төп күүсекчи ко-митеди отрядты Революцияның Кызыл Тугу-биле шаңнаан. Амгы үеде ол эргелел черинин Дайынчы Алдар музейинде ыдыктыг эт кылдыр шыгжаттынып турар.

Албан-хүлээлге аайы-биле тургустунуп келген сорулгаларны шитпирлээрде хайгаарап турары черин, арга-арыгны шинчилээр болгаш ону шингээди алыры, чү-нүн-даа мурнунда, чугула кол со-рулга турган. 1934 чыл кызыгаарга хамааржыр черлерни хуваап тода-радыр ажылдың берге дээрн үе-чадаларының бирээзи болган. Шыргай арга-арыг аразына кокпа орукту чорудары-биле кызыгаар-жылар 33 хонук дургузунда 1000 километр хире черни чадаг эрт-кенер. Түннелинде кызыгаар

Кызыгаар эргелелин хөөчүннэри.

шинчилеттинген, кызыгааржылар-ның аргыжар кокпа оруктары чоруттунган. Отрядты 1940 чылда Совет Эвилелиннің тергинин дээрн кезектеринин санынче кириген.

Гитлержи Германия Совет Эвилелинче оор езу-биле халдаан дугайында медээни кезектин дайынчылары болгаш офицерлери Төрээн чуртун камгалаар, ол дээрн туржурунга белен тура-сору-биле хүлээп алганнар. Дайынның баш-тайгы чылдарында фронтунга 530

хире кызыгааржыларны чоруткан. Кызыгаар эргелелиннің маадырлыг төөгүлүг арыннарында Дмитрий Часовтун, улуг сержант Петр Ани-щенконун, ефрейтор Леонид Лап-тевтин (өлгениннің соонда) — Со-вет Эвилелиннің Маадырларының аттары кезээр мөңгедэ бижиттин-ген. 1945 чылда кезектин дайын-чылары япон самурайлар-биле тулчуушкуннарга идепкейлиг киришкен.

1944 чыл кезектин төөгүзүнүн арыннарында чаа үе-чада чылы кылдыр кирген. Тыва Арат Рес-публиканың ССРЭ-нің составынче каттыжып киргениннен кызыгаар отряды Кызыл хоорайже көшкеш, Совет Эвилелиннің Моол-биле кызыгаарын камгалаар хүлээлгени алган. Кызыгааржылар биле тус чер чагырга органның аразында эп-найыралдыг болгаш ажил-херекчи сырый харылзаалар тургустунуп эгелээн. Тываның кы-зыгаарда турар черлеринин камга-лалын күштелдирери-биле ук черлеринин чурттакчыларындан ниитизи-биле 800 ажыг кижжи сан-ныг 31 улусчу дружиналар тургус-тунган. Эвээрн эвес кызыгаар үрек-чилерин оларның дузазы-биле болгаш олар боттары илереткен.

1968 чылдың күзүнүнде кызы-гаар кезээр хүндүлүг Кызыл Тук-биле шаңнаткан. 2002 чылдың тер-гинин дээрн шериг кезээр аттын эди-лекчизи дээрн мөөрейге «Забай-кальениннің тергинин дээрн шериг ке-зээр» деп шилчил чоруур демдекти кезекке тывыскан.

Кызыгаар албан чери органны-ның эде тургусканының база оон Федералдыг Айыыл чок албаны-ның шугумунче киргениннің уржуун-дан 2004 чылда отрядтын бааза-зынга Россияның ФАА-ның Тыва Республика талазы-биле Кызыгаар эргелели тургустунган.

2009 чылдың дургузунда база бо чылдың дөрт айының иштинде кызыгаар камгалакчыларының ап чорудуп келгени шыңгыы хемчег-леринин түннелинде чүс-чүс кызы-гаар үрекчилерин туткан. Оларның иштинде кызыгаар үрекчилери — 90, кызыгаар дүрүмүн хажыт-каннар — 770-ден хөй, 90 хире кижжи кызыгаар эртеринин чурумун хажыткан болуп турар. Кызыгаар шугумунга хоойлу-дүрүм хажыт-каны дээрн административтиг ке-земчеге 1000 хире кижжи онаашкан. Ажыглаары хоойлууга дүүшпес ок-чепсекке хамаарыштыр 25 санныг бооларны база 100 ажыг өске-даа

ок-чепсекти хавырган. Кызыгаар хайгаараар органның 114550 маатыны болгаш 20360 автотра-спортту кызыгаар таварышты эрттирген.

Кызыгааржыларның профес-сионалдыг байырлалын уткушт оон албан-хүлээлгезин бед-денелдерге чедирип турар ажы-дакчыларның дугайында чугу-лавас аргажок. Боттарының ше-интернационалчы хүлээлгези күүседип, Афганистанга, Та-дкистанга база Чечен Республи-девискээринге террористе-удур хемчеглерге Кызыгаар эргелелиннің эвээрн эвес офицер-киришкен. Оларның аразында полковник Сергей Ангелюк, Б-тор Матрос, Андрей Ямшанов, б-гаш Александр Федосов дайын орден-медальдар-биле шаң-каннар.

Амгы үеде Кызыгаар эргелелинде күрүнө шаңналдары төлөптүг болган 30 ажыг албан-хүлээлгезин күүседип турар. Ол дээрн полковник Сергей Правко, подполковниктер Се-Серебрянников, Николай В-Алексей Власов, Андрей А-заров, Александр Минаев, ма-лар Валерий Гончаров, Ни-Турулин болгаш Виталий Е-дээрн, оон-даа өскелер. 2009 ч-төлөптүг албан-хүлээлгези бедик үнелелди анык к-гааржылар, капитаннар Се-Корольков, Алексей За-болгаш Николай Филиппов-алгаш, «Күрүнө кызыгаар камгалаарына шылгараңгай-дээрн» деп медаль-биле ша-каннар.

Салдыган сорулгаларны седир херекке майор Серге-нинин, капитаннар Роман Э-тун, Михаил Киршининн база-сей Карташовтун, улуг лейт-Дмитрий Сафроновтун уд-турары салбырларының ажы-чыларын чижек кылдыр ада-лур. Амгы үеде ФАА-ның к-гаар эргелелиннің өзээрн тургузуп турарлар.

Профессионал байырлал хүнүнде-даа олар боттар белен эвес албан-хүлээл-төлөпти-биле күүседирлер.

Елена ЛОБАНОВА
РФ-тин ФАА-ның
Республика талазы-биле
нин парлалга албаны.

Кызыгааржылар албан-хүлээлгезин төлөптүг күүседип турарлар.

Уруглар камгалалының хүнүнге

ТЫВА ХҮРЕШ ФЕСТИВАЛЫ

Уруглар камгалалының хүнүнге дүүштүр июнь 1-де бичии оолдарның хүреш талазы-биле VIII фестивалы болур. Фестивальды чаштарны күш-культураже болгаш спортче хаара тудары-биле, кем-херек үүлгедииш-киннеринин, арагалаашкынның болгаш наркоманияның профилактиказын чорудары-биле эрттирип турар.

Киржикчилеринң назыны—бештен 15 хар чедир. Команда бүрүзүнүн составына хар-назы аайы-биле алды-алды бөлүктөн тургустунган 12 кижжи кирер.

Бичии спортчуларның чыгыры—май 31. Мандат комиссиязы 9.00 шактан 17.30 шакка чедир «Херел» спорт залына ажыл-даар. Маргылдаалар 2010 чылдың июнь 1-де 12.00 шакта «Хүреш» стадионга болур.

Организакчызы — ТР-нің Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилели. Харылзажыр телефону 3-76-87.

Чаштарга болгаш уруглар спортунга силерниң сонугалдыг болуруңарга идегеп тур бис.

Бөгүн — Бүгү-россияның библиотекалар хүнү

САЙЗЫРАҢГАЙ ҮЕНИНГ ДЕТКИМЧЕЗИ

Кызылда караа көрбестер ниитилелиннің библиотекасы 1986 чылдың сентябрь 11-нің хүнүнден эгелеп ажылдап эгелээн. Бурунгаар депшилгелиг сайзыраңгай амгы үеде номчулганың чедингир аргаларын мында ажыглап турар: номну дыңнап хүлээп алыр кылдыр кассетада, флешкада, дискилерде, компьютерде бижиткен болгаш хол-биле номчуур достак үжүктөрлиг номнар дээрн, кандызын чок дээр. Бо номнарны Культура яамызын таварыштыр Москвадан Бүгү-россияның караа көрбестер ниитилелиннің чырыдышкын төвүнден чагыдып ап турар.

Күрүнө Думазының депутаты Лариса Күжүгетовна Шойгу 2008 чылда «Ак даяңгыш» байырлалывыска кээр чорааш, белекке 3 компьютерни берген. Компьютерде кириген тускай чугаалап берип турар «Джойс» деп программа-биле шуут көрбес кижжи безин парлап өөренип алыр аргалыг аларган бис. База бир солун чүүл номнарны номчуп бээр тускай машинаны Культура яамазы чагыт-каш, саткаш, библиотекада дерип салган. Библиотекавыстың удруткучу Аида Дагба 2003 чылдан ажылдап эгелээн. Ол — ажылынга бердинген, сайзыраңгай амгы үеде чыдып калбазын дээрн биске дузалажып чоруур чоок кижжис. Четпес чүүлдеривис база бар, чижээр, ном шыг-жаар өрээрлер чедишпес, тыва дылда

номнар дискилерже, кассеталарже бижит-тинмейн турар, чүге дээрн үн бижидер тускай студия чок, а бистер тыва дылга номнарны аажок дыңнасап турар бис. Бо техниканы, аппаратураны сайгарыптар тускай мергедилгиде кижжис база чок. Бо бүгүнү Аида Конгаровна боду сайгарып өөренип албышаан, бистерни база өөр-дип турар. Библиотекавыстың ажилдак-чылары Валентина Оюн — библиотека тургустунган үеде эгелеп ажылдаан хоо-чун ажилдакчы. Неделяның среда хү-нүнде-ле караа көрбес дыңнакчыларына солун-сеткүүлден чаа медээлерни номчуп берип турар. Татьяна Намдак — библиоте-кавыстың хоочун ажилдакчызы. Валентина Канчыыр-ооловна биле Татьяна Бегзи-ев-наның бажыңнарга чедип, ном, сеткүүл-

дерни номчуп чедип келирин чер-шыдавас эш-өөрүвүс четтикпейн ма-лар. Байырлалдар үезинде янзы хемчеглерни эрттиржип, клубтун талгазын дерижип, уран чүүл удурт Анатолий Мижит-Доржуевичке лажып турарлар. Бо кайгамчык, он-ишти-хөңнүнден ажылдап чоруур, сеткилдиг, сагыш човангыр ажил-ларывыстың ажылы дээрн чоргаар чор бис. Көрбес кижжилер-биле ажы-ры, шынап-ла, маадырлыг чору Бистер чүгле дыңнаар болгаш, д-чүүлүвүстү кончуг таптыг тайылбыр оожум шингээди алыр бис. Ын-биске тайылбыр ажылын чорутт амы-хууда айтырылларывыска кадары-биле психологтук дуза-көргүзүп турар.

Аида Конгаровна, Валентин чыыр-ооловна база Татьяна Бегзи-Бүгү-россияның библиотекалар таварыштыр байыр чедирбишаан, чоруур буянын ажыл-ижиңерге, чогаадкыч бодалдарны күээр-д-Эмма КУ

Кызыл хоорай.

"ШЫННЫН" почтазындан

ОНЗАГАЙ ЭНЕ

«Иениң алдары» медальдың эдилекчизи Быгыр Монгуш угбай — 80 харның нүүрүндө, 8 уругнун эргелиг авазы, уругларының уругларының энерелдиг энези. Ол — анаа эвес аваның бирээзи.

Ол тылдың хоочуну. Кажан чурт, Совет Эвилели айылга ырышкан турда, авазы Билимаа, мазы Көкүүлөң суглар анаа рбааннар. Хөй-хөй чүс-чүс үн авалар-биле бир дөмей ынның кадыг-берге чылдарын-дерзин дайзын-биле демисежип ган шеригге боо тударынга ырышкан, ийи салаалыг, дүктүг, ыг хол-хаптарын, чолдак алгы ектээштерни даарап чорутпун, сес улуг инек, мунар үш аът, тен хире хөй, өшкү-биле фронт-харам чокка дузалааннар. Раан идик-хеп, дириг малдан ыда, аш-чемин база берип шаг аннар. Чем аймаанга: кадыркурут, кургаткан ааржы, чөк, саржаг дээш, чүнү чок дээр. Тылга он хире харлыглар база ы кылбас боор, мал-маган ка-

дарар, тараа илииртээр, хол кадыры-биле сиден, тараа кезер, сиден хөпзэнээр, кышкы үеде инек

өдээ аштаар, кыш-чай чок хой, өшкү кадарар. Инек, хой, өшкү саар, мал кыргыыр, алгы суйбаар, эт-тээр, ааржы кургажыр дээш, ажил-ла хөй. Бо хире хөй ажыктыг чүүлдерни кылып, фашист идегтерни Кызыл Шериг дүрген басын дээш Совет Эвилелинден оларны үндүр ойладыры-биле бөдүүн авалар ажы-төлү-биле чүнү кылбаан дээр.

Тайбың үеде Быгыр Монгуш угбай колхоз, совхозтун кандыгдаа ажылын кылчып келген. Ол боду кажан-даа хол куруг олурбас. Совхозка малчыннап, ховуда ногаа шөлүңгө ажилдап база школаның интернадынга няня дээш, кылбаан ажылы-ла чок. Хостуг үелеринде бажың чугайлаар, мөөгү чыып, дузаар талазы-биле эң идепкейлиг ажил-ишчи ава Суг-Аксы суурнун чонун кайгаткан кижжи. Ол 80 харны харлапкан-даа болза, адак-бышкаа ам-даа чик, сергек, ажы-төлүнүн ажы-төлүн азырашпышаан, Суг-Аксы суурнун хундүлүг хамаатызы бооп чурттап чоруур.

Анзатмаа МОНГУШ,
хоочун башкы.

ЭШ-ӨӨР-БИЛЕ УЖУРАЖЫП КӨРЗЕ...

Чуртунун келир үези, чонунун чаагай чуртталгазы дээш уттундурбас ажил-херектерни кылган кижилер хөй.

Ындыг солун кижилер ам бис-үе-чергевис болур хоочуннар-ле ужуражылгалар бистиң ың-интернадывиска доктаамал уп турган болза деп күзелдиг. Ынчанмайн канчаар, эрткен хая көрнүп, солун ужура-ны, төөгүлүг чугааларны кады жип чугаалажырга дыка солун

болур болгай. Үе-чергевис болур Тамара Чаш-ооловна Норбу, Шагыр Биче-оолович Куулар, Кара-оол Андреевич Маспык-оол бол-гаш өске-даа эш-өөр-биле ужу-рашкаш, сеткил-хөңнүвүс көдүр-лүп келген ышкаш алаар.

Бистерге школачылар, артис-тер, өске-даа талантылыглар кээп,

солун хемчеглерни эрттирип тура-рынга өөрүүр бис. Ындыг солун концерттер, кезээлер моон-даа сонгаар болуп-ла турзун деп кү-зээр мен. Ындыг болзажок, өске чажыттарыыс, эштеривис Григо-рий Чоодуевич Ширшин, Аваа Чигжитович Монгуш, Шериг-оол Дизижилович Ооржак дээш, өске-лер-биле ужуражып көрзүвүссе деп күзел бар.

Багыт-оол БАЙ-КАРА,
Кызыл хоорай.

КАДЫ УТКААННАР

Ада-чурттуң дайынының доозулга-нындан бээр бо чылын май 9-та 65 чыл оюн чоргаарал-биле демдеглээн бис.

Чуртувуска, чонувуска тайбың чуртталганы, тигени чаалап берип, амы-тынын харамнанмайн ылдажып чораан фронтчулардан Кызыл хоорай-ам санныг кижжи-ле арткан. Оларның бирээзи Федор Хромеевич Мазуровтун чурттал олурары Красно-йская кудумчузунда бичии чер бажыңыга ОМОН йынчылары болгаш командири, милицияның пковниги Мерген Данзиевич Кара-Монгуш аалдап ып четкеннер. Олар хоочунга дириг чечектерни уп, байыр чедирип, хундүлүг бижиктерни база чаа ырниң телевизорун белекке бергеннер.

Федор Вахромеевич келген аалчыларын өөрүшкүлүг уткуп алгаш, дайынның берге чылдарын-да канчаар дайылдажып турганын сактып, чугаалап берген. Ооң хөй санныг орден-медальдарын дайын-чылар сонургал көргөннер.

Хоочун-биле байырлажып тура, моон-даа сонгаар аңаа доктаамал кээп ужуражып дузалажырын ОМОН-нун командириниң оралакчызы, милицияның подполковниги В.В. Бондарев биле милицияның улуг лейтенанты Д.К. Куулар болгаш оон-даа өскелер аазап, аңаа кан дег кадыкшылды, ам-даа хөй чыл чурттаарын, хөй чедишкннерни күззэн. Май 9 байырлалын хоочун ОМОН дайынчылары-биле кады уткаан.

Сергей ТУВАК,
ОМОН-нун дайынчызы, милиция-ның улуг прапорщиги.

Эртем-практиктиг конференция

АНЫЯК САЛГАЛГА ӨӨРЕДИГ, УЛЕГЕР-ЧИЖЕК

2009-2010 чылдарда республиканың бичин уруглар болгаш аныяктарның кижизидилгезинге хамаарыштыр патриотчу угланышкынның ажилдар хөй чоруттунган.

Оларның бирээзинге май 15-те Кызылда уларның өөредилге албан чериниң бичии лгаш элээди уругларның туризм төвүңгө ректору С.Б. Карашпай) школачылар азынга Ада-чурттуң Улуг дайынынга илелгениң 65 чылынга тураскааткан «Мен праарланып тур мен! Мен сактып тур!» деп темалыг эртем-практиктиг конфе-ренцияның болуп эрткени хамааржыр. Аңаа спубликаның 13 кожуунундан 40 ажыг реникчи киришкен.

Бо конференцияның кол сорулгазы — рээн чуртунун маадырлыг төөгүзүңгө ыяк-өскени өөредип, оларның патриотчу ра-соруун көдүрери. Конференцияның рги чадазы апрель айда кожууннар бол-ш хоорайларга болуп эрткен. Бирги

чаданың тиелекчилери республика чергелиг конференцияга келгени бо. Эртем-прак-тиктиг конференцияның ажылын түннээр жюри илеткелдерниң утказындан аңгыда, каасталгазын болгаш ук теманы чырыдар-да, авторларның боттарының дилеп тыпкан чүүлдерин чугулап көргөн. Дайын кижик-чилериниң дугайында болгаш өске-даа Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүңгө хамаарышкан материалдарны илеткээрде, тус черниң база немелде литератураны өөренгенин онзагайлап үнелзэн. Уруглар боттарының ажилдарына чаңгыс чер-чурттугларының дайын соонда амыдыралын база көргүзүп турары аажок солун болган. Эртем конференциязынга эң идепкейлиг киришкен уругларны жюри демдегеп, түн-

нелдерни үндүргөн. «Мөңгүн-Тайганың дайынчы маадырлары» деп илеткели дээш Мугур-Аксының №2 школазының өөреник-чизи Шончалай Казырык (удуртукчузу Р.Б. Успун-оол) бирги чериниң шаңналынга төлептиг болган. «Олар тилелгеге дуза-лаан» деп ажылы дээш Сарыг-Септин №2 школазының өөреникчизи Диана Донгак ийиги черниң шаңналын алган. «Мээң кырган-ачам — Ада-чурттуң Улуг дайынының кир-жикчизи» деп ажылы дээш Эрзин школазы-ның өөреникчизи Чаяна Соян үшкү чергениң шаңналынга төлептиг болган. Туризм төвү-нүн башкылары конференциядан аңгыда, өөреникчилерниң белеткээни стендилери-ниң камгалалын база чоруткан. Ол ажил-дарны түннээринге, Национал музейнин ажилдакчылары киришкен. Школа музейле-риниң экскурсоводтары ажилдарын камгалап, солун тайылбырларны кылган. Делгелгеге көргүскен ажилдарның түнчелин

Буянный иштиң кижизи

ЧААГАЙ ЧЫТТЫГ ХЛЕБТИҢ ЭЭЗИ

Өвүр кожууннун Саглы сууру — Тываның база бир ырак-узак сумуларының бирээзи. Ооң бойдус чурумалдыг черинде бедик күш-ажылы-биле төрзэн черин алдаржыдып, чаартып, ооң хөгжүлдезинге үлүг-хуузу кирип чоруур хоочуннар, малчыннар, аныяктар, сайгарлыкчылар, эмчилер, башкылар... дээш, кымны чок дээр.

Оларның бирээзинге Светлана Кечилова Айдыс-оол хамааржыр. Ол — Саглы суурда база бир хун-дүткелдиг, чогаадыкчы ажил-иш-чи, холу чөмзиг, амданныг, чаагай хлеб быжырыкчызы, хөй ажы-төл-дүг буянный аваларның бирээзи. Светлана Кечилова Кызылдың садыг училищезин дооскаш, садыг шугумунга кызымаккай, ак сеткил-диг, шаңнал-макталдыг ажилдап чораан. Ажилдап чораан үелерин-де көдээ болгаш район Советте-ринге депутаттап, чогаадыкчы ажил-ижи дээш хөй-хөй хундүлел бижиктерин алган.

Амгы үеде ол хундүлүг дышта-нылга-даа болза, анаа черле олут орбас, уран-шевер, кылбас-тутпас ажылы чок, аргыттыңан, дааран-ган, уругларын, уйнуктарын азы-рап, амданныг аш-чем кылган олу-рап кижжи. Чай чок ава — 9 уйнуктуң ынак кырган-авазы.

Амыдыралга чүү турбас боор, аарыг-аржык, кадыг-берге үелер дээш... Уруглары бичин турда-ла, өөнүн ишти аарааш чок болган. Ынчалза-даа ол бергелерге торул-байн, уругларын школа доостуруп, өөредилге черинче өөредип ки-рип, амыдыралдың делгем оруунче аъткарып, кижизидип чоруур ава чүве. Уруглары шупту школага өөренип тургаш, эки өөредилгези, корум-чуруму, кижизиг, үлегер-чижээ-биле ылгалып чорааннар. Амгы үеде олар аңгы өг-бүлелиг, ажил-агылыг, эртем-билиглиг ажилдап-чурттап чоруурлар.

Улуг уруу Буянмаа Тываның күрүне университетиниң орус дыл факультетинде бот-өөредилге-биле 3-кү курста өөренип турар, кол ижи — сайгарлыкчы. Өөнүн ишти Хеймер-оол Делгержепович — арга-дуржулгалыг чолаачы. Аваның ийиги огу Янзы КАИ шу-гумунга ажилдап чораан. 1995 чыл-да Кызылдың эмчи училищезин дооскан. Ол бичизинден тура кон-

чуг кижизиг, топтут, оожум, хундү-лээчел, эш-өөрүңгө дузаарга, би-че сеткилдиг кылдыр кижизиттин-ген. Уруглар аразынга өскөн бол-гаш, чаптанчыг аажы-чаңыг. Рес-публика-даа, кожуун-даа чергелиг волейбол, баскетбол маргылдаа-ларынга киришкеш; үргүлчү шаң-налдыг черлерни эш-өөрү-биле чаалап ап чораан. КАИ-ниң хун-дүлүг ажилдакчызы Янзы Гри-горьевичиниң аныяк назынында авазындан, угба-дунмаларындан, дөргүл-төрелдеринден чарлып чорутканы дыка хомуданчыг. Ие кижжи кезээде каяа-даа ажы-төлүм дээш сагышсырап чоруур. Свет-лана Кечилова чаптанчыг оглунун аныяк назынында чырык өртем-чейден, чоок кижилеринден чар-лып чорутканынга хомудап орап.

Үшкү кызы Чаяна — ТКУ-нун юридиктиг салбырының 2-ги курс-чузу, ам Эрбекте коммерсант. Анай-Хаак Григорьевна Москва-ның күрүне академиязының юри-диктиг салбырында бот-өөредил-ге-биле өөренип турар. Ол — Кы-зылдың республика эмнелгезинде повар. Даян-Хаяа Григорьевна Кызылдың көдээ ажил-агыг тех-никумунун бухгалтерия салбырын дооскан. Өөнүн ишти Аяс хоорай почтазында монтер. Эң хеймер уруу Даяна ТКУ-да психолог эртеминде өөренип турар, бо чылын доозар. Бо өг-бүлениң бир онзагай, солун чүүлү — Аяс деп аттыг үш күдээлерлиг болган.

Светлана Кечилова — бедик тура-соруктуг, ажилчын кезээ ава. Хлеб быжыраы дээрге амыр эвес ажил-дыр ол. Кыштың соогу, чай-ның изини дивес, ыяш-дажын белет-кээр, суун узар, ажылы кадыг-берге. Ынчалза-даа ол бергелерге торулбайн, Саглы сумузунун муң ажыг чурттакчыларын амданныг, чаагай хлеб-биле үзүктел чок үргүлчү хандырып турар.

Лориса СААЯ.

жюри дараазында чурум-биле үнелзэн: бирги черде Дус-Даг школазының өөреник-чизи Мөңге Бады-Суур, Чөөн-Хемчик ко-жууннун Хөндөргей школазындан Чаяна Сат — ийиги черде, Барлык школазындан Нелли Билчи — үшкү черниң шаңналын тус-тузунда алган.

Илеткелдерниң утка-шынар талазы-биле билдингир, чедингир, эртем үндезиннерлиг, солун болганын жюри кежигүннери демдег-лээн. Ылангыя боттарының кожууннарындан чоруткан эки турачыларның дугайында моон мурнунда билдинмейн турган солун барым-дааларны уруглар дилеп тыпкан. Бүгү деле-гейге билдингир скульптор Е.Вучетичиниң «Родина мать зовет» деп ажылының ду-гайында илеткелди кылырда, Волгоград хоорайга чедип, ол тураскаалга барып чораанын бир өөреникчи чугаалаан.

Аас-кежиктиг, тайбың чуртталганы чаалап берген дайынның хоочуннарынга болгаш үлүг-хуузу кириген тылдың кир-жикчилеринге аныяк салгалдың мөгейи ындыг болган.

Борис КАЗЫРЫКПАЙ.

Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың февраль 28-те №294 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында
2010 чылдың март 23 №97 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2007 чылдың февраль 28-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың девискээринде бойдустан республика ужурудузальг тураскаалдарының дугайында» №294 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) бойдустан республика ужурудузальг «Хадың хөл» деп тураскаалының кызыгаарының сески абзацта бижимелин дараазында уткалыг абзац-биле солуур:

«Бойдустан тураскаалының камгалал зоназы ажил-чорудулга кылыр ийи иштики зоналыг болур:

- дыштанылганың иштики зоназы;
- шыпшың байдалдың иштики зоназы.

Бойдустан тураскаалыга болгаш камгалал зоназының ажил-чорудулга кылыр иштики зоналарының кызыгаарына сагындырылгыг болгаш тайылбырлыг демдектерни тургузар. Камгалал зоназының ажил-чорудулга кылыр иштики зоналарының кызыгаарын Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле тускай төлээлеткен органы тодарадыр.»

2) бойдустан республика ужурудузальг «Дус-Хөл» деп тураскаалының кызыгаарының чедиги абзацта бижимелин дараазында уткалыг абзац-биле солуур:

«Бойдустан тураскаалының камгалал зоназы ажил-чорудулга кылыр ийи иштики зоналыг болур:

- дыштанылганың иштики зоназы;
- шыпшың байдалдың иштики зоназы.

Бойдустан тураскаалыга болгаш камгалал зоназының ажил-чорудулга кылыр иштики зоналарының кызыгаарына сагындырылгыг болгаш тайылбырлыг демдектерни тургузар. Камгалал зоназының ажил-чорудулга кылыр иштики зоналарының кызыгаарын Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле тускай төлээлеткен органы тодарадыр.»

3) Бойдустан «Хадың хөл» тураскаалының онза камгалалының чурумун дараазында эдилге-биле бижири:

«Бойдустан «Хадың хөл» тураскаалының онза камгалалының чуруму

Бойдустан «Хадың хөл» тураскаалының девискээринге бойдустан тураскаалының камгалалына хора чедиреп болур кандыг-даа ажил-чорудулганы кылыры хоруглуг.

Камгалал зоназынга (хөлдү долгандыр 1000 метр черге) хирленир, бокталыр, сугларның соглур болгаш сыыгаар чоруун болдурбас, а ол ышкаш сугнуң биологтуг курлавырларының болгаш өске-даа дириг амытаннарның болгаш үнүш аймааның бүдүн-бүрү чоруун камгалап арттырар сорулга-биле ажил-агыйның болгаш өске-даа ажил-чорудулганың тускай чурумун доктаадып тургузар.

Бойдустан тураскаалы «Хадың хөл» камгалал зоназының дыштанылга ажил-чорудулгазы кылыр иштики зоназынга чөпшээрэн чүүлдер болза:

- доктаадып тургускан черге чоннуң дыштанырын;
- бадылап каан маршруттар-биле турисчи походтарны;
- транспорт аймаан организастыг тургузар черни сугнуң эринден 50 метрден чоок эвес черге кылырын;
- пляжтарны, шайлаар черлерни, майгыннар хоорайжыгажын, спорт шөлдерин, хеп уштур черлерни болгаш биотуалеттерни тударын;
- суг объектилеринин бокталыр, соглур болгаш сыыгаар чоруун камгалалын суг хоойлужудулгазынга болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле хоойлужудулга дүүштүр хандырып турар чүүлдер-биле четчелзэн таварылгада ажил-агый болгаш өске-даа объектилеринин төлевилелин, тудуун, эде тудуушкунун, ажылгалга кириерин, ажыглаарын.

Бойдустан «Дус-Хөл» тураскаалының камгалал зоназының шыпшың байдалдың иштики зоназының девискээринге хоруглуг чүүлдер:

- девискээрни хирлендирери, бокталдырары азы тураскаалдың чайгаар бүткен чоруунга когарал чедирер өске-даа чүүлдерни кылыры;
- хөлдүң эрини үрегдеп бузары, эрикте, сугда болгаш тулаада үнген өзүмнерни чулары;
- эмненир малгашты кайы хамаанчок алыры;
- транспорт аймааның (тускай транспорт аймаандан аңгыда) оруктан өске чер-биле халдыры болгаш транспорт аймаан оруктарга болгаш тускай дериттинген, кадыг карт-

Бойдустан «Хадың хөл» тураскаалының камгалал зоназының шыпшың байдалдың иштики зоназының девискээринге хоруглуг чүүлдер:

- девискээрни хирлендирери, бокталдырары азы тураскаалдың чайгаар бүткен чоруунга когарал чедирер өске-даа чүүлдерни кылыры;
- хөлдүң эрини үрегдеп бузары, эрикте, сугда болгаш тулаада үнген өзүмнерни чулары;
- эмненир малгашты кайы хамаанчок алыры;
- транспорт аймааның (тускай транспорт аймаандан аңгыда) оруктан өске чер-биле халдыры болгаш транспорт аймаан оруктарга болгаш тускай дериттинген, кадыг карт-

Бойдустан «Дус-Хөл» тураскаалының онза камгалалының чурумун дараазында эдилге-биле бижири:

«Бойдустан «Дус-Хөл» тураскаалының онза камгалалының чуруму

Бойдустан «Дус-Хөл» тураскаалының девискээринге бойдустан тураскаалының камгалалына хора чедиреп болур кандыг-даа ажил-чорудулганы кылыры хоруглуг.

Камгалал зоназынга (хөлдү долгандыр 1000 метр черге) хирленир, бокталыр, сугларның соглур болгаш сыыгаар чоруун болдурбас, а ол ышкаш сугнуң биологтуг курлавырларының болгаш өске-даа дириг амытаннарның болгаш үнүш аймааның бүдүн-бүрү чоруун камгалап арттырар сорулга-биле ажил-агыйның болгаш өске-даа ажил-чорудулганың тускай чурумун доктаадып тургузар.

Бойдустан тураскаалы «Дус-Хөл» камгалал зоназының дыштанылга ажил-чорудулгазы кылыр иштики зоназынга чөпшээрэн чүүлдер болза:

- доктаадып тургускан черге чоннуң дыштанырын;
- бадылап каан маршруттар-биле турисчи походтарны;
- транспорт аймаан организастыг тургузар черни сугнуң эринден 50 метрден чоок эвес черге кылырын;
- пляжтарны, шайлаар черлерни, майгыннар хоорайжыгажын, спорт шөлдерин, хеп уштур черлерни болгаш биотуалеттерни тударын;
- суг объектилеринин бокталыр, соглур болгаш сыыгаар чоруун камгалалын суг хоойлужудулгазынга болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле хоойлужудулга дүүштүр хандырып турар чүүлдер-биле четчелзэн таварылгада ажил-агый болгаш өске-даа объектилеринин төлевилелин, тудуун, эде тудуушкунун, ажылгалга кириерин, ажыглаарын.

Бойдустан «Дус-Хөл» тураскаалының камгалал зоназының шыпшың байдалдың иштики зоназының девискээринге хоруглуг чүүлдер:

- девискээрни хирлендирери, бокталдырары азы тураскаалдың чайгаар бүткен чоруунга когарал чедирер өске-даа чүүлдерни кылыры;
- хөлдүң эрини үрегдеп бузары, эрикте, сугда болгаш тулаада үнген өзүмнерни чулары;
- эмненир малгашты кайы хамаанчок алыры;
- транспорт аймааның (тускай транспорт аймаандан аңгыда) оруктан өске чер-биле халдыры болгаш транспорт аймаан оруктарга болгаш тускай дериттинген, кадыг карт-

- транспорт аймаан болгаш өске-даа техниканы чууру;
- майгыннар, хөлгеленир черлер тудары;
- чаа оруктар үндүрери, хөзүннү үрээр-биле болгаш сугнуң деңгелин өскертири-биле холбашкан ажилдар кылыры;
- мал-маган кадарары болгаш оларга

- чайлаглар, чуур черлер тудары;
 - чыылган сугларны өскээр аксыры;
 - хөлдүң хевирин өскертири, үрээр;
 - куш болгаш аң-мең аймаан аңнаары.
2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларына эң-не эки тураскаал төлевилелин конкурсузун дугайында
2010 чылдың март 23 № 101 Кызыл хоорай

Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларының дугайында тураскаалдарны мөңгөжидер, чурттакчы чоннуң хамааты кижизидилгезинин болгаш төөгү тураскаалдарын кадагалаар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларына тураскаалдарның эң-не эки төлевилелдер конкурсузун чорудар.

2. Коштунганын:

Тыва Арат Республиканың баштайгы

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 23-№ 101 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларына тураскаалдарының эң-не эки төлевилелдер конкурсузун чорударының дугайында ДҮРҮМУ

1. Ниити чүүлдер

1.1. Бо Дүрүм Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларына тураскаалдарның эң-не эки төлевилелдер конкурсузун чорудар болгаш организастаарын тодарадыр (моон соңгаар – конкурс).

1.2. Конкурстуң сорулгазы: Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларына тураскааткан тураскаалдарның эң-не эки төлевилелин, ооң улаштыр боттандырылганын шилилге үндезининге тодарадыр.

1.3. Конкурс чаңгыс этапка эртер.

1.4. Конкурстуң тилекчизин конкурсту эрттирер талазы-биле конкурс комиссиязы тодарадыр (моон соңгаар – конкурс комиссиязы).

1.5. Конкурсту эрттирерде организастехниктиг хандырылганы ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы чорудар.

1.6. Конкурса хуу хевиринин организацияларының коллективтери, а ол ышкаш юридиктиг болгаш хуу кижилер кирип болур.

1.7. Конкурстуң эрттирер хуусаазын болгаш төлевилелдеринин материалдарын дужаары ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы тодарадыр.

1.8. Конкурсту эрттирер дугайында медээ албан-езуунун үндүрүлгелеринге парлааттынар болгаш ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызының сайтына турар.

2. Конкурстуң киржикчилеринин төлевилел ажилдарын кириеринин чуруму

2.1. Конкурса киржири-биле төлевилел ажилдарны дараазында адрессте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, бажың 16, 2-ги каът, ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы.

2.2. Конкурстуң киржикчилеринин төлевилел ажилдары тураскаалдың авторлуг төлевилелин долу хемчээлдиг көргүзөр болгаш дараазында материалдарны кирип турар ужурулуг:

а) тураскаалдың турар черинин схемазы болгаш ооң хемчээли;

б) тураскаалдың фасады, планы;

в) тураскаалдың македи болгаш (азы) сөөртүлгеге, (экспонирование) болгаш шыгжаарына кандыг-даа материалдан кылган тураскаалдың скульптурлуг кезээнин модели;

г) конструктивтиг шиипиринин болгаш ажыглаар материалдарны тайылбырлап бижээни;

д) 2 экзemplяры баш удур сметаы.

2.3. Киржикчи төлевилел ажилын кириерде:

орус башкыларына тураскаалдарның эң-не эки төлевилелдер конкурсузун чоруда дугайында Дүрүмнү бадылаар;

Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларының тураскаалдарының эң-не эки төлевилелдер конкурсузун чоруда талазы-биле конкурс комиссиязының составы.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

- хуу кижиге – авторнуң фамилиязы адын, адазының адын, телефонун, факты чурттап турар черинин почта индекси болгаш адресин;

- бөлүк авторларга – авторлар кижизин айткан авторларның фамилиязы адын, адазының адын;

- юридиктиг кижилерге – долу адын (кидиктиг болгаш фактылыг адреси), урукчунун албан-дужаалын, фамилиязы адын, адазының адын, харылзажыр тифоннарын айттыр;

2.4. Төлевилел ажилдары айыттын хуусаазында орай эвес кирген болза, кириген деп санаар.

2.5. Бо Дүрүмнүң негелдерин болгаш негелделерин хажыдып кириген азы кы төлевилел ажилдарын конкурсче кириштирбес.

3. Конкурс комиссиязының төлевилел ажилдарын көөрү

3.1. Төлевилел ажилдарын конкурс комиссиязы көөр. Конкурс комиссиязы составын Тыва Республиканың Чазаның актызы-биле бадылаар. Конкурстуң жикчилери конкурс комиссиязының составына кирбес. Конкурс комиссиязы кижигүннеринин саны 2/3 кижиден ээ эвес турда, бүрүн эргелиг. Төлевилел ажилдарын демдекти комиссиянын кезгери 10 баллдыг шкала-биле салыр. Конкурс комиссиязы шиипиринин демдектин түндүзүлөп үндүрер. Шаңналдыг черл киржикчилеринин эргелери дең апаргы шиипиринин конкурс комиссиязының даңгы үндүрер. Конкурс комиссиязының шиипиринин протокол-биле долдуртунар.

3.2. Төлевилел ажилдарының дегтеринин барымдаалары:

- тураскаалдың архитектурлуг чурулгазы;

- катаптаттынмас шынарын болгаш омур-хевирин көргүскен тураскаал төлевилели, демдектери (бир янзы болгаш онзагайы);

- төлевилелдин экономикактиг ботторулгазын киригени.

3.3. Бир эвес конкурса ийи кордак эвээш эвес кижиге киришкен тавары конкурсту эрткен деп санаар.

Конкурстуң тилекчизи кылдыр тураскаал тургузарына тергинин төлевилел ажилын кириген болгаш конкурстуң негизинге долузу-биле дүгжүп турар база хөй балл алган киржикчини санаар.

3.4. Конкурстуң түңнелдерин конкурс комиссиязының хаагы хуралына үндүрүр. Эртирген конкурстуң түңнелдеринин протокол тургускаш, аңаа:

- конкурс комиссиязының кижигүннеринин даңзызын – хуралдың киржикчилеринин ардес

конкурс айтырыгларын көөр талазы-бадылаашкынның түннелин;
конкурс киржикчизин тиелекчи деп аар дугайында шийтпирни айтыр.
3.5. Бир эвес конкурс комиссиязынче курстун негелделери езугаар чангыс-даа ил кирбээн болза, конкурсту эртпээн деп аар.
Конкурс комиссиязының кежигүннери-бот-шиитпирни-биле конкурсту катал чар-р дугайында шийтпирни хүлээп ал болур.
3.6. Конкурстун тиелекчизин Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларын-тураскаалдың эң-не эки төлөвилели дээш диплом-биле шаңнаар.
Конкурстун тиелекчизинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының дипломун ырлыг байдалга тыпсыр.
3.7. Конкурстун тиелекчизиниң төлөвиле-ажыл-агыйжы төлөвилээшкнне сүме-

лээр. Конкурстун тиелекчизи тураскаал төлөвилелин боттандыраар талазы-биле ажылды уламчылаар эргелиг.
3.8. Конкурс комиссиязының шийтпирни төнчү болгаш ону катал эде көрбес.
3.9. Көрдүнгөн төлөвилелдерниң түннел-дериниң дугайында медээни массалыг ин-формация чепсектеринге үндүрер болгаш Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы-ның сайтызынга кириер.
Конкурс комиссиязы конкурстун тиелек-чизи деп хүлээп алганының дугайында шийт-пирниң үнгениниң соонда, 5 хонук иштинде конкурстун тиелекчизинге конкурстун түн-нелдерин дыңнадыр.
3.10. Конкурстун материалдарын ооң авторларынга конкурс комиссиязының шийтпирин албан-езузу-биле парлаанының соонда үш ай дургузунда оларның дилээ езугаар эгиттинип болур.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың март 23-те № 101 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Арат Республиканың баштайгы орус башкыларынга тураскаалдарның эң-не эки төлөвилелдер конкурсузун чорударының талазы-биле конкурс комиссиязының

СОСТАВЫ

А.П.Дамба-Хуурак – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, оргазы;
П.А.Морозов – Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар поли-казының яамызының сайыды, даргазының алакчызы;
Д.И.Оюн – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чөвүлекчизи, секретары;
Ю.Ю.Ананьин – Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының удуртукчузу, Тыва спубликаның сайыды;
О.В.Байыр-оол – Тыва Республиканың дуг, чуртталга-коммунал ажыл-агый мызының архитектура болгаш хоорай дуунун эргелелиниң начальниги, Тыва Рес-публиканың кол архитектору;
Н.С.Германова – Тыва Республиканың туг Хуралының Төлээлекчилер палата-ның даргазының оралакчызы (чөпшээр-жилге-биле);
З.Ю.Доржу – Тыва Республиканың Улуг ралының Хоойлужудулга палатазының тем, өөредилге болгаш культура талазы-иле комитетиниң даргазы (чөпшээржилге-иле);
В.О.Донгак – Тыва Республиканың Куль-

тура болгаш туризм яамызының сайыды;
А.С.Донгак – Тыва Республиканың Культура салгалдарының (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарының) объекти-лерин камгалаар талазы-биле албанның удуртукчузу;
Н.Д.Ондар – «Тыва Республиканың эртемденнерниң «Эртем» эвилели» хөй-ниити организацияның даргазы (чөпшээржилге-биле);
С.О.Ондар – Тываның күрүне универ-ситетиниң ректору (чөпшээржилге-биле);
Н.О.Охемчик – өөредилге ажылдакчы-ларының профессионал эвилелиниң даргазы (чөпшээржилге-биле);
Т.О.Санчаа – Тываның башкыларның «Башкы» хөй-ниити организациязының даргазы (чөпшээржилге-биле);
Н.К.К.Ховалыг – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы, Тыва Рес-публиканың Чазааның Даргазының информация политиказы, мониторинг болгаш социал анализ база хөй-ниити байдалының эрге-лелиниң начальниги;
В.Т.Ховалыг – Кызыл хоорайның мэри (чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 7-де № 601 доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында 2010 чылдың апрель 21

Тыва Республиканың Чазааның док-адыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 7-де «Тыва Республиканың уругларынның дыштанылгазын болгаш адыкшыдылганын организастаар чурум дугайында» № 601 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

а) 2 пунктуну дараазында уткалыг абзац-иле немээр:

«Санаторийлерже, бүдүн чыл дургу-унда ажылдаар санаторлуг кадыкшыдылга олгаш хоорайдан дашкаар уругларның стационарлыг кадыкшыдылга лагерьеринче утвалкар бээрин дилээриниң Чуруму.»;

б) путевкаларны садып алыр болгаш лээр, санаторийлерже, бүдүн чыл дургу-унда ажылдаар санаторлуг кадыкшыдылга лагерьеринче путевкаларның өрттэн төлээр урумнун 12 пунктузунга дараазында утка-ыг абзацты немээр:

«Чурумнун тургузуун, составын, бүрүн ргезин Тыва Республиканың Кадык камга-ал яамызы тодарадыр.»;

в) путевкаларны садып алыр болгаш лээр, хоорайдан дашкаар уругларның тационарлыг кадыкшыдылга лагерьеринче утвалкарның өрттэн төлээр, уругларның үндүскү кадыкшыдылга лагерьеринде ыш-чем продуктуларының чылдазының өрттэн төлээр Чурумда:

б) пунктуда:
«ажылчыннарга» деп сөстү «ада-иелерге хоойлу езугаар төлээлерге» деп сөстөр-иле солуур;

«ажылчынга» деп сөстү «ада-иеге (хоой-у езугаар төлээге)» деп сөстөр-биле солуур; «муниципалдыг тургузулар (муниципал-

№ 135 Кызыл хоорай

дыг районда, хоорай округунда» деп сөс-терни «муниципалдыг тургузугну төлээлет-тирген орган (муниципалдыг районун, хоо-рай округунун) (моон соңгаар — муниципалдыг тургузугнуң төлээлеттирген орга-нының комиссиязы);»;

дараазында уткалыг абзац-биле немээр:
«Чурумнун тургузуун, составын, муниципалдыг тургузугну төлээлеттирген органның комиссиязының бүрүн эргезин муниципал-дыг тургузугну төлээлеттирген орган тода-радыр.»;

7 пунктуда:
бирги абзацта «муниципалдыг тургузуг-лар-биле (муниципалдыг район-биле, хоорай округу-биле)» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузугну төлээлеттирген органның комис-сиязы-биле» деп сөстөр-биле солуур;

ийиги абзацта:
«муниципалдыг тургузугга (муниципал-дыг районга, хоорай округунга)» деп сөстөр-ни «муниципалдыг тургузугну төлээлеттир-ген органның комиссиязынга» деп сөстөр-биле солуур;

«берген» деп сөстү чогуур падежтерге солуур;

г) санаторийлерже, Россия Федерация-зының девискээринде турар бүдүн чыл дур-гузунда ажылдаар санаторлуг кадыкшы-дылга лагерьеринче уруунга путевканы боттарының акша-хөреңгизи-биле садып алган ада-иеге (хоойлу езугаар төлээге) компенсация төлөп бээр Чурумда:

11.1 пунктуну дараазында утка-биле немээр:

«11.1. Бо Чурумнун 11 пунктузунда айыт-тыглан болгаш төлээлеттирген органче кири-ген документилерниң хыналдазын төлээлет-

тирген органның комиссиязы боттандыраар.

Төлээлеттирген органның комиссиязы:

1) компенсациялар төлөп бээриниң дугайында шийтпир хүлээп алырынга чугула документилер көктөп каан билдиришкин киригеннерниң хуу херектерин чорудар болгаш тургузар;

2) компенсациялар алган кижилерниң санаашкынын чорудар;

3) бо Чурумнун 11 пунктузунда айыттыглан документилерниң болгаш билдиришкин-нерниң хүлээп алган хүнүнден эгелээш, 30 хонукка чедир хуусаада компенсациялар төлөп бээриниң азы компенсациялар төлөп бээринге ойталаанының дугайында шийт-пирни хүлээп алыр;

4) компенсациялар төлөп бээриниң ду-гайында шийтпир хүлээп алганының соонда, 2 ай хуусаа иштинде компенсацияны бо Чурумнун 11 пунктузунун 7 пункту иштинде айыттыглан документиде бар расчелтуг санаашкынче шилчидер;

5) шийтпирни хүлээп алганының дуга-йында билдиришкин кириген кижини бадылаан документилер даңзызын болгаш билдиришкин хүлээп алган хүнүнден эгелээш, 30 хонук дургузунда дыңнадыр.»;

дараазында уткалыг 15 пункт-биле немээр:

«15. Бо Чурумда көрдүнгөн хүлээлгелер-ни төлээлеттирген органның, комис-сияларның албан-дужаалдыг кижилериниң күүсетпээни азы болза чогуур ужурулг күү-сетпээни дээш, ук кижилер күштүг хоойлу-жудулга дүүштүр харысалганы алыр.

Албан-дужаалдыг кижилерниң ажылын чорутканын (чорутпаанын) хоойлужудулга дүүштүр айыттыглан суд чуруму-биле хому-дал кирип болур.

д) хоорайдан дашкаар уругларның стационар кадыкшыдылга лагерьеринче уруунга путевканы боттарының акшазы-биле садып алган путевказының өрттэн төлөп бээр компенсацияларны болгаш хуваарын

10 пунктуда «муниципалдыг тургузуг (му-ниципалдыг район, хоорай округу)» деп сөс-

«Санаторийлерже, бүдүн чыл дургузунда ажылдаар санаторлуг кадыкшыдылга лагерьеринче болгаш хоорайдан дашкаар уругларның стационар кадыкшыдылга лагерьеринче путевкалар бээринге хамаарыштыр ЧУРУМ

1. Бо Чурум санаторийлерже, бүдүн чыл дургузунда ажылдаар санаторлуг кадыкшы-дылга лагерьеринче болгаш хоорайдан дашкаар уругларның стационар кадык-шыдылга лагерьеринче путевкалар бээр-ринге хамаарыштыр чурумну тодарадыр.

2. Путевка бээр талазы-биле эргени боттандыраар сорулга-биле ада-ие (хоойлу езугаар төлээ):

чурттап турар чериниң аайы-биле профилактиктиг-эмнелге албан черинче, а ук профилактиктиг-эмнелге албан чери тө-лээлеттирген органче (Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызынче) – санаторийже, бүдүн чыл ажылдаар санаторлуг кадыкшы-дылга лагерьеринче путевка алыры-биле;

муниципалдыг тургузугнуң төлээлет-тирген органы – хоорайдан дашкаар уруг-ларның стационар кадыкшыдылга лагерьеринче путевка алыры-биле көөр.

3. Ада-ие (хоойлу езугаар төлээ) тө-лээлеттирген органче, муниципалдыг тургу-зугнуң төлээлеттирген органче (моон соңгаар – төлээлеттирген орган) дараазында документилерни кириер:

а) путевка бээр дугайында билдириш-кинни;

б) санаторийлерже, бүдүн чыл дур-гузунда ажылдаар санаторлуг кадыкшы-дылга лагерьеринче путевка алыры-биле чурттап турар чериниң аайы-биле 070/у-04 формалыг профилактиктиг эмнелге албан черинден справка;

в) хоорайдан дашкаар уругларның кадыкшыдылга лагерьеринче путевкалар алырынга – чурттап турар чериниң аайы-биле кадык камгалал албан чериниң берген эмчи түннели;

г) уругнуң төрүттүнгөн дугайында хере-чилелиниң хоолгазы азы уругнуң пас-портунун хоолгазы;

д) ада-иениң ажылдап турар черинден путевка азы ооң өрттээниң компенсациязын алыр дугайында билдиришкин чок деп справка, ажылдавайн турар хамаатыларга – күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

4. Төлээлеттирген органның бээр

терни «муниципалдыг тургузугнуң төлээлет-тирген органның комиссиязын» деп сөстөр-биле солуур;

11 пунктунун бирги абзазында «муници-палдыг тургузуг (муниципалдыг район, хоо-рай округу)» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузугнуң төлээлеттирген органның комиссиязын» деп сөстөр-биле солуур;

13 пунктуда:
бирги абзацты дараазында редакция-биле кириер:

«Муниципалдыг тургузугнуң төлээлеттир-ген органының комиссиязы.»;

8 пункт адаанда пунктуну дараазында утка-биле немээр:

«8) шийтпирни хүлээп алганының дуга-йында билдиришкин кириген кижини бадылаан документилер даңзызын болгаш билдиришкин хүлээп алган хүнүнден эгелээш, 30 хонук дургузунда дыңнадыр.»;

18 пунктуну дараазында утка-биле немээр:

«18. Бо Чурумда көрдүнгөн хүлээлгелер-ни төлээлеттирген органның, комис-сияларның албан-дужаалдыг кижилериниң күүсетпээни азы болза чогуур ужурулг күү-сетпээни дээш, ук кижилер күштүг хоойлу-жудулга дүүштүр харысалганы алыр.

Албан-дужаалдыг кижилерниң ажылын чорутканын (чорутпаанын) хоойлужудулга дүүштүр айыттыглан суд чуруму-биле хому-дал кирип болур.

е) путевкаларны садып алыр болгаш үлээр, хоорайдан дашкаар уругларның стационарлыг кадыкшыдылга лагерьеринче путевкаларның өрттэн төлээр, уругларның хүндүскү кадыкшыдылга лагерьеринде аш-чем продуктуларының чылдазының өрттэн төлээр Чурумнун соонда, санато-рийлерже, бүдүн чыл дургузунда ажылдаар санаторлуг кадыкшыдылга лагерьеринче болгаш хоорайдан дашкаар уругларның стационар кадыкшыдылга лагерьеринче путевкалар бээринге хамаарыштыр Чурумну дараазында утка-биле немээр:

«Санаторийлерже, бүдүн чыл дургузунда ажылдаар санаторлуг кадыкшыдылга лагерьеринче болгаш хоорайдан дашкаар уругларның стационар кадыкшыдылга лагерьеринче путевкалар бээринге хамаарыштыр ЧУРУМ

нун 3 пунктузунда комиссияның составына дүүштүр (моон соңгаар – Комиссия) айыт-тыглан ада-иелерден кирген документилерни хынаары болгаш шийтпир хүлээп алыры-биле дамчыдар.

5. Бо Чурумнун 3 пунктузунда айыттыглан документилерниң кирген хүнүнден эгелээш, 7 ажыл хүнүң дургузунда комиссиялар бо Чурумнун 6 пунктузунда айыттыглан үндезин езугаар путевкалар бээр азы путевкалар бээрин ойталаан чылдагаанын айыткан дугайында шийтпир хүлээп алыр.

Комиссиялар 3 ажыл хүнүң дургузунда билдиришкин бергеннерге хүлээп алган шийтпирниң дугайында бижимел дыңнадыгы чедирер.

6. Путевкалар бээриниң ойталаан үн-дезиннерге:

а) ада-иелерниң (хоойлу езугаар төлээ-лерниң) бо Чурумнун 3 пунктузунда айыт-тыглан уругларның документилериниң четче комплектизи;

б) эртип турар чылда уругга путевка алырынга хамааржыр.

7. Билдиришкин кириген кижини уруунга путевка алырында ойталаар эргелиг дугайында комиссияже 10 календарлыг хүнден кадыкшыдылга ээлчээнден орай эвес бижимел ойталаашкынны кириер ужурулг.

8. Комиссияның путевкаларын ойталаан таварылгада путевкаларның санын эдер.

9. Бо Чурумда көрдүнгөн хүлээлгелерни төлээлеттирген органның, комиссия-ларның албан-дужаалдыг кижилериниң күүсетпээни азы болза чогуур ужурулг күүсетпээни дээш, ук кижилер күштүг хоойлужудулга дүүштүр харысалганы алыр.

Албан-дужаалдыг кижилерниң ажылын чорутканын (чорутпаанын) хоойлужудулга дүүштүр айыттыглан суд чуруму-биле хому-дал кирип болур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дарга-зының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

2010 чылда Тыва Республиканың Юстиция херектерининг талазы-биле яамызының ажил-чорудулгазының мурнады шиитпирлээр угланышкыннарының дугайында

2010 чылдың май 11 №186 Кызыл хоорай

Тыва Республикага конституция реформазын сайырадыр, Тыва Республиканың хоойлужудулгаларын системажыдарының айтырыгларын чурумчудар сорулга-биле 2010 чылды Туризм чылы кылдыр чарлааны-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2010 чылда Тыва Республиканың Юстиция херектерининг талазы-биле яамызының ажил-чорудулгазының мурнады шиитпирлээр дараазында угланышкыннарын тодарадыр:

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чаңгыс аай уставтарын ажылдап кылыры болгаш ону күүседиринге контролга киржири;

Тыва Республикага туризмни сайыра-

дырынга идиг бээр эрге-хоойлу норматив-тиг актыларны белеткээринге киржири.

2. 2010 чылда Тыва Республиканың Юстиция херектерининг талазы-биле яамызының ажил-чорудулгазының мурнады шиитпирлээр угланышкыннарын күүседир талазы-биле Тыва Республиканың Юстиция херектерининг талазы-биле яамызының хемчеглерининг планын бадылаар.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу А.М. Монгалга дагыыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның чанында шажын каттыжышкыннарының айтырыгларының талазы-биле комиссияның составына өскерилгелер кириерининг дугайында

2010 чылдың май 11 №188 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның чанында шажын каттыжышкыннарының талазы-биле комиссияның 2007 чылдың октябрь 26-да Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Чазааның чанында шажын

каттыжышкыннарының айтырыгларының талазы-биле комиссияны тургузар болгаш оон составын база Дүрүмүн бадылаарының дугайында» №968 доктаалы-биле бадылаан составына өскерилгелерни дараазында эдилге-биле бижи кириер:

«Тыва Республиканың Чазааның чанында шажын каттыжышкыннарының айтырыгларының талазы-биле комиссияның СОСТАВЫ

Г.Д. Куулар — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы, даргазы;

К.А. Бичелдей — Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору, дарганың оралакчызы;

В.С. Чигжит — Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг национал музейининг директору, дарганың оралакчызы;

О.Д. Дамба-Хуурак — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чөвүлекчизи, харысалгалыг секретарь;

С.М. Биче-оол — Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун улуг эртем ажылдакчызы;

У.П. Бичелдей — Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаты, «Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг национал музейи» күрүне албан черининг эртемден секретары;

М.В. Бондаренко — Россия Федерациязының Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелин ажилдакчызы (дугуржулга езугаар);

Л.Л. Волгина — Кызыл хоорайның мэрининг оралакчызы (дугуржулга езугаар);

С.Ч. Донгак — Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун эртем ажылдакчызы;

Н.А. Кадралиева — Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының комплекстиг социал-экономика эргелелин начальниги;

А.А. Кандан — Тыва Республика талазы-биле ишти херектер сайыдының хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга езугаар);

В.Д. Кара-Сал — Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды;

М.Б. Кенин-Лопсан — «Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг национал музейи» күрүне албан черининг эртем ажылдакчызы, төөгү эртемнерининг доктору, хам (дугуржулга езугаар);

У.С. Ондар — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыдының оралакчызы;

О.У. Ооржак — Россия Федерациязының Юстиция яамызының Тыва Республика талазы-биле эргелелин коммерциялыг эвес организациялар херектерининг талазы-биле килдизининг начальниги (дугуржулга езугаар);

С.Д. Ондар — Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаты (дугуржулга езугаар);

В.Н. Тунев — хоорай округунун баштыңы, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазы (дугуржулга езугаар);

О.М. Хомушу — Тываның күрүне университетининг эртем талазы-биле проректору, философия эртемнерининг доктору, шажын шинчилелчизи (дугуржулга езугаар).

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2010 чылда Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызының ажил-чорудулгазының мурнады шиитпирлээр угланышкыннарының дугайында

2010 чылдың май 11 №187 Кызыл хоорай

2020 чылга чедир Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдээрининг стратегиязын боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2010 чылда Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызының ажил-чорудулгазының мурнады шиитпирлээр дараазында угланышкыннарын тодарадыр:

Тыва Республиканың күрүне өнчү-хөреңгизин арендага бергенинден Тыва Республиканың республика бюджетинче кириилделерни көвүдээр;

2010 чылдың февраль 11-де Тыва Республиканың Чазааның №37 доктаалына өскерилгелер кириерининг дугайында

2010 чылдың апрель 21 №131 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хоойлужудулгазын федералдыг хоойлужудулгага дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

2010 чылдың февраль 11-де Тыва Республиканың Чазааның «Юридиктиг черлерининг болгаш тус-тус кижилерининг күрүне ачы-дузазын ажылдап турарына мониторинг болгаш контроль чорударының чурумунун

дугайында» №37 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) эге чүүлүнде «2009 чылдың декабрь 8» деп сөстөрни «2008 чылдың декабрь 9» деп сөстөр-биле солуур;

2) Юридиктиг черлерининг болгаш тус-тус кижилерининг күрүне ачы-дузазын ажылдап турарына мониторинг болгаш контроль чорударының чурумунга;

а) 4.1. пунктта «олар» деп сөстү «оларга» деп сөс-биле солуур;

б) 5.5. пунктта: бирги абзацты дараазында эдилге-биле бижири:

«Күрүне ачы-дузазын чедирип турар албан черининг удуртукчузу дилеглер дептеринде кирген бижимелдерни албан көөр, салдыган айтырыгны болгаш албан черининг ажылында хажыдышкыннары болур-чогууру-биле сайгарар, айыттыган

четпестерни бижимел кылган хүнден эгелээш үжөн хонук дургузунда чайладыр талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр», үшкү абзацты дараазында эдилге-биле бижири:

«Күрүне ачы-дузазын ап турарларның харыыларының хоолгазын дилег кирген хүнден эгелээш беш чыл дургузунда албан черинге шыгжаар.»

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың күрүне өнчү-хөреңгизинге хамаарыштыр керээлер чарар эрге дээш конкурстар болгаш аукционнар эрттирер дугайында дыңнадыгны кириерининг дугайында болгаш парлаарының дугайында

2010 чылдың апрель 21 №121 Кызыл хоорай

2009 чылдың июль 17-де «Чижилгени камгалаар дугайында» Федералдыг хоойлунун 17.1 болгаш 53 чүүлдеринге өскерилгелер кириерининг дугайында» №173-ФЗ Федералдыг хоойлуну күүседир-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Күрүне өнчү-хөреңгизинге хамаарыштыр керээлер чарар эрге дээш конкурстар болгаш аукционнар эрттирер дугайында дыңнадыгны Интернет четкизининг албан-езузуун сайтызынга кириер кылдыр www.minzemrt.ru. сайтты тускайлаар.

2. Күрүне өнчү-хөреңгизинге хамаарыштыр керээлер чарар эрге дээш конкурстар болгаш аукционнар эрттирер дугайында дыңнадыгны албан-езузуун сайтызынга кириер, а ол ышкаш күрүне өнчү-хөреңгизинге

хамаарыштыр керээлер чарар эрге дээш конкурстар болгаш аукционнар эрттирер дугайында материалдарны белеткээри дээш харысалгалыг кылдыр Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызын тодарадыр.

3. Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызына дагыыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Кызыгаар комиссиязының дугайында

2010 чылдың март 9 №65 Кызыл хоорай

1993 чылдың апрель 1-де Россия Федерациязының «Россия Федерациязының Күрүне кызыгаарының дугайында» №4730-1 Хоойлузунун 29 чүүлүнде көрдүнгөн бүрүн эргелерни күүседир, күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органның күүсекчи эрге-чагырга органның, Тыва Республиканың кызыгаар чоогунда муниципалдыг тургузугларның тус чер бот-башкарылга органның кады ажылдажылгазын хандыраар, Россия Федерациязының Күрүне кызыгаары Тыва Республиканың девискээринге камгалаар талазы-биле кызыгаар политиказының дээштиг боттанышкынын бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың

Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Кызыгаар комиссиязын (моон сонгаар—комиссия дээр тургузар.

2. Бадылаары болза: комиссияның составын; комиссия дугайында дүрүмүн.

3. Комиссияның ажил-чорудулгазын организас-техниктиг хандырылганын Россия Федерациязының Айыыл чок чорукту федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелелинге дагыр.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың март 9-та №6 доктаалы-биле бадылаттыг

Тыва Республиканың Кызыгаар комиссиязының

СОСТАВЫ

Кара-оол Ш.В. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, удуртукчузу;

Буеров А.Н. — Россия Федерациязының Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелелин начальниги, удуртукчунун оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Крылов С.В. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының кызыгаар айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи, харысалгалыг секретарь;

Вальков В.В. — Тываның каайлы черининг начальниги (дугуржулга езугаар);

Дудуп Н.В. — Россияның Федералдыг көжүрүлгө албанының Тыва Республика талазы-биле килдизининг начальниги (дугуржулга езугаар);

Ендан В.И. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды;

Кандан А.А. — Тыва Республика талазы-биле ишти херектер сайыдының хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга езугаар);

Кукарцев Е.Г. — Россия Федерациязының Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле

эргелелин начальниги (дугуржулга езугаар);

Куулар А.С. — Тыва Республиканың Өвүр кожун чагыргазының даргазы (дугуржулга езугаар);

Монгал А.М. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызын хүлээлгезин күүседип турар;

Манчын Э.М. — Тыва Республиканың Тере-Хөл кожун чагыргазының даргазы (дугуржулга езугаар);

Монгуш С.С.Б. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөй-ниитин айыыл чок чорук чөвүлелин секретарь;

Орус-оол В.С. — Тыва Республиканың Тес-Хем кожун чагыргазының даргазы (дугуржулга езугаар);

Очур-оол А.О. — Тыва Республиканың Мөнгүн-Тайга кожун чагыргазының даргазы (дугуржулга езугаар);

Шактар С.С. — Тыва Республиканың Эрзин кожун чагыргазының даргазы (дугуржулга езугаар);

Шелехов А.В. — Тыва Республиканың Каа-Хем кожун чагыргазының даргазы (дугуржулга езугаар).

2009 чылда чуртталга шөлүнүн рыногунга идиг бээрининг эргежок чугулазын барымдаалап, Тыва Республиканың хамаатыларын бустур четкен чуртталга фондузундан көжүрерининг адресстиг республика программазын бадылаарының дугайында

2009 чылдың февраль 12 №38 Кызыл хоорай

2007 чылдың июль 21-де «Чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартырынга идиг бээрининг фондузунун дугайында» №185-ФЗ Федералдыг хоойлу дүүштүр күрүне корпорациязы—хамаатыларын бустур четкен чуртталга фондузундан көжүрери-биле чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартырынга идиг бээр фондунун акша-хөреңгизининг күсели-биле сан-хөө деткимчезин алыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2009 чылда чуртталга шөлүнүн рыногунга идиг бээрининг эргежок чугулазын барымдаалап, Тыва Республиканың хамаатыларын бустур четкен чуртталга фондундан көжүрерининг адресстиг республика программазын бадылаар.

2. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының комплекстиг социал-экономика хөгжүлдэ эргелелинге дагыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Анфиса ТЮЛЮШ,
музей удуртукчузу, башкы.
Өвүр кожуун.

2010 чылдың май 20-де №1-КР/10 аукционнун түңнелдеринин дугайында ОТЧЕТ

1. Арга-арыг өзүмнерин садып алыр — садарының керээзлерин чарарының эргелерин садар талазы-биле аукционга киржиринин чагыгларын хүлээп алган 2010 чылдың май 20-де №1-кр/10 протоколунга үндөзүлөп, Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүнө комитетинин 2010 чылдың декабрь 16-да №134 дужаалы-биле бадылаттыг чарар эргени садар талазы-биле арга-арыг аукционнарын эрттиреринин

чурумунга дүүштүр аукцион эгелээринге чедир бижимел 7 чагыг кирген, шупту чагыгларны күштүг деп санаан. Садыггажырын күзгүн аукцион киржикчилеринден оларның долаа түнүн төлгүн дугайында бадыткап турар документиленерни алган, ол дугайында медээ аукционга киржиринин чагыгларын хүлээп ал турарының дугайында 2010 чылдың май 17-де протоколунда кирген.

А/ч №	Турар чери		Кварталдың №	Ыяштың хемчээли (куб.)		Породазы	Шөлү (га-биле)	Аукцион един-н эге өрттөз руб.
	Лесничество	Лесничествонун участогу		шупту				
1.	Тожу	Тоора-Хем	5/25	272	-	Л	6,0	889,44
2.	Тожу	Тоора-Хем	5/25	500	-	Л	10,0	1635,0
3.	Каа-Хем	Кунгуртут	327/12	7350	-	Л	45,0	23034,5
4.	Каа-Хем	Кунгуртут	214/3	1280	1224	Л	35,0	103989,24
5.	Каа-Хем	Кунгуртут	785/73	150	-	Л	3,8	490,5
6.	Тес-Хем	Шуурмак	115/34	103,9	88,5	Л	1,7	7507,94
7.	Балгазын	Кызыл-Арыг	11/16,18 12/9,10	318,1	310,9	Л	21,8	33036,4
8.	Танды	Бай-Хаак	20/1	155	-	Б	2	839,0
				83	-	Ос.		

Аукционну болбаан деп санаан, чүге дээрге чагыглар бээринин хуусаазы доозулгужеге чедир чүгө чагыс чагыг кирген.

Аукционнун киржикчилеринге аукцион эрткен хүнден эгелээш 10 хонуктан орайтатпайн (2010 чылдың май 31-ге чедир) аукционнун организакчызы-биле (Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүнө комитетинин) арга-арыгның өзүмнерин аукцион единицанын эге өрттөз-биле садып алырының керээзин чарарын:

күрүнениң унитарлыг «Уш-Белдир» бүүдүрүлгезинге №5 аукцион единицанын езугаар;

Шитикел күүселдезинин федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелин «№2 эдил

чазаар эмнелге албан чери» федералдыг бюджет албан черинге №8 аукцион единицанын езугаар;

Тере-Хөл кожуунун чуртталга-коммунал ажил-агыйының муниципалдыг унитарлыг бүүдүрүлгезинге №3,4 единицаларын езугаар;

хуу сайгарлыкчы Алексей Георгиевич Потылицынге №6 аукцион единицанын езугаар;

«Балгазынның тускайжыттыг аяш ажил-агый албан чери» автономнуг албан черинге №7 аукцион единицанын езугаар;

«Тожунун тускайжыттыг аяш ажил-агый албан чери» автономнуг албан черинге №1 аукцион единицанын езугаар;

хуу сайгарлыкчы Сергей Юрьевич Долгихке №2 аукцион единицанын езугаар сүмелзэн.

ДЫЦНАДЫГ

Мурнунда турган «Сесерлиг» совхозтун өнчү үлүүнүн ээзи Ольга Николаевна Хуракай Би-Хем кожуун, Сесерлиг суур, Оттук-Даш деп адреске турар чер участогундан ниити шөлү 110000 дөрбелчин метр көдээ ажил-агый черин, ооң иштинде 110000 дөрбелчин метр мал кадарар черни (шөлдү чижеглеп санаан, черниң аразын чарганда билдинер) хуу дузалал ажил-агыйын чорудары-биле тускайлаарын дилеп турарын Би-Хем кожууннун мурнуку «Сесерлиг» совхозунун өнчү үлүүнүн ээлеринге дыцнадып турар.

Аңаа удурланышкын бар болза, дараазында адресче чорудар: Туран хоорай, Кочетов кудумчузу, 11, Би-Хем кожуун чагыргазының чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының килдизи, 3-кү каът.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарына аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира — 44 дөрбелчин метр;
2 өрээлдиг квартира — 72 дөрбелчин метр.
Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгазын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактың соонда 5-89-31.
Мобиль телефоннары: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.
БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!
«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Читкенин

барымдаалааш...

Республиканың кадет школынын 2009 чылда доосканының дугайында Аян Чараш-оолович ООРЖАКТЫҢ адынга тывысканы 17 АА 0012769 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Өвүрнүн Чаа-Суур ортумак школынын 1999 чылда доосканының дугайында Тайгана Сюндюповна ЧУЛДУМ-ООЛДУҢ адынга тывысканы А 4675026 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Бодандар дигин

Чуртталганың ыдыктыг чүүлдерин-чүгө ажил-херекте.

Г.С.Сковорода.

Чуртталганың утказы чүдөл? Өскелерге бараан болуп, эки чүүлдерни кылыры.

Аристотель.

Арын-нүүрүн-сээң кара чагыс бурганың ол болур.

Пифагор.

Шиттир чок болуру түңнел чок шенээшкиден дора болур: агып чыдар хемниң суу акпайн чыдарындан арыг болур.

Фернандо Рохас.

ДУЗА ДИЛЕП ТУР БИС

Хүндүлүг чонум!

Мээң чаңгыс оғлум Эрелчин Артемович Салчак 2009 чылда бажында улуг кем дээшкенин төртүтүнгөн. Бо хүнде оғлумнун кадыының байдалы дыка берге. Москва хоорайга эмчиледири-биле хөй акша хере апарганындан, мээң чаш оғлумнун кадыкшылын эгидери-биле биске дузада кадарын тыва чонумдан дилеп тур мен. Күжи бүрүзүнүн үлүү «Далайга дамды дуза» дээни ышкаш, эргежок чугула акшан чыып алырынга идиг болур.

Биске дуза көргүзөр дээн эриг сеткилдиг улустан акша дараазында агар санче шилчидерин улуу-биле диледим:

«Россельхозбанкның» Тыва регион филиалы, клиент:

Саяна Александровна Салчак.

Хууда агар санның дугаары 42301810257130000205,

ИНН 7725114488, БИК 049304738, КПП 170102002,

ОГРН 1027700342890, Кор.сч. 30101810400000000738,

Республика Тыва, г.Кызыл, ул. Тувинских добровольцев, бажың 23, тел 8 (39422) 2-04-01; 2-43-61.

Хүндүткел-биле,

Саяна САЛЧАК

Чаа-Хөл суур.

Чиик өртек-биле

Регионда эң чиик өртектиг аш-чем аймаа:

сүт 1,5% — 28 руб., 2,5% — 29 руб., 3,5% — 30 руб., чуурга 22 руб., Алейка далган 1 с. — 8 руб., дээди сорттук Минусинск далганы — 7,8 руб., дус (йодтук) — 8 руб., дузаарына ажылга дус — 7 руб., рис — 13 руб., макароннар — 14 руб., чигир — 29 руб., хендир үзү — 40 рубльден өрү, саржаг — 75 руб., «Лука», «Калы» «Золотое зернышко» болгаш өске-даа майонезтер, консервал шпроттар — 19,5 руб., сайра — 28 руб., сардина — 24,5 руб., солянка — 31,5 руб., борщ — 31,5 руб., рассольник — 31,5 руб., 3 л. чулуктар — 62 руб., 2 л. — 50 руб., 1 л. — 24 руб., «Любимый» пиво «Аян» 0,5 л. — 21 руб., Минусинск пивозу 1,5 л. — 49 руб., 0,5 л. — 21 руб., «Абаканская», «Минусинская», «Тагарская», «Реч-порт» тыг суглар, оодурба — 2,68 руб., холушкак чем — 4 руб.

Бистиң адресстеривис: хем ол чары, «Машенька» магазин, Түндүмчүзунда «Сапозок» магазин, чоокку Каа-Хемде шиномон чанында аш-чем магазини, Эхнатон баазаы, далган саткан склад Каменистая кудумчузу. 15-те «Опт» склад, Калинин кудумчузу, склад 3.

Кызыл хоорайга магазиннерден чедирип турар бис. Хажыра телефоннары: 8 394-22-5-40-84, 5-38-40; 8 923 368-44-64.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим уруувус, думавыс Чимит Шивит-ооловна СООЛДУ сөөлгү орукче үдежи, ажил-шүжүрүсү үлежи, ачы-д чедирген бүгү чонувуска, ырак-чооктан келген дөргүл-төрелдерин чаңгысклассчы эштеринге, кудаларымыска, садик, школа, эки коллективтеринге четтиргенивисти илередип мөгейдивис.

Авазы, кады төрзүн

Сүт-Хөл кожуунун Суг-Аксы суурга чурттап чораан бистин ачавыс Федор Дивиневич САТТЫ сөөлгү орукче үдежи, мор болгаш материалдыг дузаны чедирген Тыва Республиканы Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаты Ө.Х.Ондарга Хөл кожуунун баштыңы Э.Б. Монгушка, ооң өг-бүлезинге, коң чагырга коллективинге, чагырга даргазы О.А.Монгушка, өг-бүл Тыва Республиканың Чазааның Сүт-Хөл кожуунда төлээзи М.гушка, ооң өг-бүлезинге, кожуунун төп эмнелгезинин улуг А.В.Кууларга болгаш эмнелге коллективинге, өөредилге килд удуртукчузу Т.Д.Монгуш баштаан коллективинге, социал эрге даргазы А.К. Монгушка, ооң өг-бүлезинге, көдээ ажил-агый эрге коллективинге, Сүт-Хөл кожуунун прокуратура коллективинге, кожуунун төп библиотеказының коллективинге, Өвүр коң прокурорунга, «Россельхозбанкның» кожуунда офизинин ажилчыларына, ХБАБ эргелекчизи С.Ч.Ондарга, ооң өг-бүлезинге, Су Кара-Чыраа ортумак школаларының коллективтеринге, Суг-Аксы «Хүнчүгеш», «Чинчи», Ишкин суурда «Хүнчүгеш», «Херел», Кара уруглар садтарының эргелекчилеринге, «Айдыс» ка эргелекчизинге, Кызыл хоорайдан, Мөңгүн-Тайгадан, Бай-Та Чөөн-Хемчиктен, Шагаан-Арыгдан, Ак-Довурактан келге чогувуста чурттап чоруур төрелдеривиске, кудаларымыска, ачы хөй санныг чаңгысклассчыларына, кожаларымыска болг өөрүвүске, ажи-төлүмнүн эш-өөрүнге болгаш чаңгысклассчы улуу-биле четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

Өөнүн ишти, аж

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, окулга — 2-03-87, көдээ ажил-агый, чагаа — 2-17-09, үлетпур — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9100. Чагыг 63. Номерни парламга дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакр» Кызыл ИНН — 1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 0493 Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга б. массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ор Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну чылдың май 14-те эде бүрүткэн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүүдүрүлгезинге па (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парламтыг материалдарның авторларының бода редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг са болгаш өске-даа фактылары, дыцнадыглары дээш авторлар бо харыылаар.